

Vysoká škola ekonomická v Praze
Recenzované studie

Working Papers
Fakulty mezinárodních vztahů

5/2009

Globální a mezinárodní právo

Zuzana Trávníčková

**Faculty of International Relations
Working Papers**

5/2009

Globální a mezinárodní právo

Zuzana Trávníčková

Volume III

Vysoká škola ekonomická v Praze
Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů
Výzkumný záměr MSM6138439909

Tato studie byla vypracována v rámci Výzkumného záměru Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze MSM6138439909 „Governance v kontextu globalizované ekonomiky a společnosti“. Studie procházejí recenzním řízením.

Název: Working Papers Fakulty mezinárodních vztahů
Četnost vydávání: Vychází minimálně desetkrát ročně
Vydavatel: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica
Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3, IČO: 61 38 43 99
Evidenční číslo MK ČR: E 17794
ISSN tištěné verze: 1802-6591
ISSN on-line verze: 1802-6583
ISBN tištěné verze: 978-80-245-1551-9
Vedoucí projektu: Prof. Ing. Eva Cihelková, CSc.
Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta mezinárodních vztahů
Náměstí Winstona Churchilla 4, 130 67 Praha 3
+420 224 095 270, +420 224 095 248, +420 224 095 230
<http://vz.fmv.vse.cz/>

VÝKONNÁ RADA

Eva Cihelková (předsedkyně)

Vysoká škola ekonomická v Praze

Vladimíra Dvořáková

Vysoká škola ekonomická v Praze

Olga Hasprová

Technická univerzita v Liberci

Zuzana Lehmannová

Vysoká škola ekonomická v Praze

Marcela Pališková

Nakladatelství C. H. Beck

Judita Štouračová

Vysoká škola mezinárodních

a veřejných vztahů, Praha

Dana Zadražilová

Vysoká škola ekonomická v Praze

REDAKČNÍ RADA

Regina Axelrod

Adelphi university, New York, USA

Peter Bugge

Aarhus University, Aarhus, Dánsko

Petr Cimler

Vysoká škola ekonomická v Praze

Peter Čajka

Univerzita Mateja Bela, Banská

Bystrica, Slovensko

Zbyněk Dubský

Vysoká škola ekonomická v Praze

Ladislav Kabát

Bratislavská vysoká škola práva

Emílie Kalínská

Vysoká škola finanční a správní

Eva Karpová

Vysoká škola ekonomická v Praze

Václav Kašpar

Vysoká škola ekonomická v Praze

Jaroslav Kundera

Uniwersytet Wroclawski, Wroclaw,

Polsko

Larissa Kuzmitcheva

Státní univerzita Jaroslav, Rusko

Lubor Lacina

Mendelova zemědělská a lesnická
univerzita, Brno

Cristian Morosan

Cameron School of Business

Václava Pánková

Vysoká škola ekonomická v Praze

Lenka Pražská

emeritní profesor

Lenka Rovná

Univerzita Karlova v Praze

Mikuláš Sabo

Ekonomická Univerzita

v Bratislave, Slovensko

Naděžda Šišková

Univerzita Palackého v Olomouci

Peter Terem

Univerzita Mateja Bela, Banská

Bystrica, Slovensko

Milan Vošta

Vysoká škola ekonomická v Praze

ŠÉFREDAKTOR

Marie Popovová

Vysoká škola ekonomická v Praze

Globální a mezinárodní právo

Zuzana Trávníčková (zuzana.travnickova@vse.cz)

Abstrakt:

První část příspěvku se zabývá pojmem globální právo a hledá vztah mezi globálním a mezinárodním právem. Uvádí několik možných výkladů globálního práva: obecný, akademický a odborný. Ukazuje, že tento pojem není vykládán jednoznačně a vzhledem k tomu nelze potvrdit hypotézu, že mezinárodní právo se pod vlivem globalizace mění v globální právo. Dále příspěvek sleduje přizpůsobování práva globální společnosti a shrnuje dopady globalizace na mezinárodní právo, zejména na postavení státu a státní suverenity. V poslední části se zabývá možnostmi regulace negativních dopadů globalizace prostřednictvím extraterritoriálních účinků vnitrostátního práva, autonomních právních soborů a multilaterálních smluv.

Klíčová slova: globální právo, globalizace, mezinárodní právo

Global and International Law

Zuzana Trávníčková (zuzana.travnickova@vse.cz)

Summary:

The first part of the paper deals with the term global law and it searches for the relation between global and international law. It presents several possible interpretations of the global law: common, academic and scientific one. It shows that this term is not interpreted unambiguously and that we cannot confirm a hypothesis that international law transforms into global law due to the globalization. Further the paper studies the adaptation of the international law to the global society and summarizes the impact of globalization on the international law. The last part considers the possibilities of regulation of negative implications of globalization through extraterritorial effects of national law, through autonomous legal orders and through multilateral treaties.

Keywords: global law, globalization, international law

JEL: F53, F55

Obsah

Úvod.....	7
1. Globální právo	7
2. Současné mezinárodní právo.....	11
3. Mezinárodní právo v globální společnosti	13
4. Jak lze globalizaci regulovat?	15
4.1 Unilaterální regulace	16
4.2 Multilaterální soukromá regulace	17
4.3 Multilaterální mezistátní regulace.....	18
Závěr	18
Seznam literatury.....	20

Úvod

Globalizace není už dávno odborníky ani veřejností viděna jako výhradně ekonomická záležitost. Pozornost, která je věnována jejímu působení a dopadům na nejrůznější obory lidské činnosti, stále roste. V souvislosti s mezinárodním právem se v odborné literatuře v poslední době často objevuje výraz globální právo. Máme jej vnímat jako další stupeň vývoje mezinárodněprávního systému, jako důsledek působení globalizace? Nebo se jedná o nezávislý normativní systém, který se formuje vedle současného mezinárodního práva a existuje nebo bude existovat samostatně, bez ohledu na něj? Cílem tohoto příspěvku je jednak najít vysvětlení pojmu globální právo, jednak nastínit vztah mezi mezinárodním právem a globalizací.

1. Globální právo

Výraz globální právo je hojně používán zejména v posledním desetiletí a obvykle v jasné konstrukci – působením globalizace na právo vzniká globální právo. Takový pohled je ale velmi zjednodušující. Pro pochopení pojmu globální právo je v prvé řadě nutné vymezit tři kontexty jeho užívání: obecný, akademický a odborný. V obecném pojetí se s ním můžeme setkat především v médiích, kde nejčastěji slouží jako zajímavější synonymum pro mezinárodní právo. Hojně s ním operují také právnícké firmy, které buď působí ve více státech světa, nebo se specializují na právní vztahy a spory vznikající v mezinárodním obchodě, při zahraničních investicích, při provádění finančních transakcí a v souvislosti se zdaňováním zahraničních příjmů.

Na pomezí obecného a odborného diskurzu je výraz globální právo používán v akademickém prostředí pro pojmenování kateder, institutů a studijních programů na amerických univerzitách. Jeho výskyt v názvu kurzu nebo instituce má signalizovat, že nepůjde jen o mezinárodní právo, ale i mezinárodní právo soukromé, transnacionální právo¹, mezinárodní komparaci nejrůznějších odvětví vnitrostátního práva a ústavního práva, problematiku mezinárodního zdanění, finanční právo a také právní filosofii, globální řízení a vztah práva a politiky v globalizovaném světě. Vtipnou reflexi tohoto akademického pojetí nabízí John Mitchell. Hovoří o potřebě nepředstavovat studentům právnických fakult

¹ Slovní spojení transnacionální právo použil poprvé Philips C. Jessup v názvu své knihy *Transnational law* v roce 1956. Označil jím vztahy, které vznikají mezi jednotlivci, společnostmi a státy při jejich transakcích, které mají přeshraniční povahu. Jako první ukázal, že vedle mezinárodního práva veřejného a mezinárodního práva soukromého může existovat ještě další normativní systém. Dnes se tento výraz velmi často používá jako jiné pojmenování pro *lex mercatoria* (transnacionální právo mezinárodních obchodních transakcí). Podrobněji k současnému významu a obsahu transnacionálního práva srov. Zumbansen (2008).

globalizaci jen jako módní trend, ale připravovat je uvědoměle na právní kariéru v globalizovaném světě. Globální právo definuje jako „... lektvar, který bublá a vaří. Vhodte oko mločí, zaprašte netopýřimi křídly, přimíchejte jeny a eura, postupně přidávejte správnou dávku zahraničního práva, mezinárodního práva, komparativního práva a transnacionálního práva – ingredience, která podle některých vůbec neexistuje – a zamíchejte. Až se tekutina odpaří, v usazenině se objeví globální právo.“ (Mitchell 2007: 1–2) Spíše než o globálním právu by bylo v tomto směru přesnější hovořit o globálním přístupu k právu.

V odborných textech se výraz globální právo objevuje zřídka, a v nejednoznačném pojetí. Jednou z obsáhlejších prací na toto téma je dílo odborníka na mezinárodní právo soukromé Gunthera Teubnera (Teubner 1997). Jeho studie je sice věnována *lex mercatoria*, v úvodu ale autor tento svébytný normativní systém představuje jako jednu z variant globálního práva. V porovnání s akademickým diskurzem nevidí globální právo jako jedinou „směsku“ již existujících právních odvětví a jevů, ale jako principiálně odlišný samostatný systém pluralitní povahy, vznikající v důsledku globalizačních procesů bez přímé aktivity nadřazeného zákonodárce. Společným znakem akademického i odborného přístupu je zohlednění transnacionálního práva – *lex mercatoria* – rozdíly mezi oběma přístupy ale převažují.

Jednoduché učebnicové definici globálního práva se Teubner úmyslně vyhýbá, naznačuje ale jeho podstatné vlastnosti.² Prvním znakem globálního práva je podle autora jeho nezávislost na státu. V té souvislosti je potřeba se také oprostít od měřítek používaných obvykle na národní právní systémy. Teubner poukazuje na čtyři podstatné rozdíly (Teubner 1997: 5):

1. *Hranice*; meze globálního práva nejsou založeny na územním principu, ale představují je neviditelné společnosti, trhy a odvětví, profesní skupiny, sociální sítě.
2. *Prameny práva*; globální právo není tvořeno legislativními orgány, ale vzniká při samoregulovaných procesech, při kterých se spojuje právo s probíhajícími globalizovanými procesy vysoce specializované a technické povahy.
3. *Nezávislost*; zatímco v (některých) vnitrostátních systémech probíhá normotvorba v institucích, izolovaných od okolního prostředí, vznik globálního práva bude (alespoň v předvídatelné budoucnosti) pevně a úzce spojen s těmi oblastmi společenského života, které má regulovat, bude přejímat jejich problémy a stejně jako ony bude vystavován působení vnějších vlivů.

² V souvislosti s *lex mercatoria* (Teubner 1997: 8) sice přichází s vysvětlením globálního práva, těžko lze ale hovořit o definici nehledě na to, že jednotlivé prvky této slovní konstrukce nejsou blíže charakterizovány: „a self-producing, worldwide legal discourse which closes its meaning boundaries by the use of the legal/illegal binary code and reproduces itself by processing a symbol of global (not national) validity“.

4. *Jednota práva*; zatímco pro národní státy je jednota práva vizitkou a symbolem národní identity, globální právo potřebuje podle Teubnera různorodost, jeho světová jednota by byla hrozbou pro právní kulturu. Teubner tuto vlastnost blíže nevysvětluje, a čtenáře tak nechává v nejistotě, jak autorův závěr interpretovat při vědomí, že právě univerzalizmus je jedním z hlavních trendů, které působí na současné mezinárodní právo.

Za druhé vnímá globální právo jako pluralitní uspořádání; zárodky globálních práv spatřuje v již existujícím *lex mercatoria*, vnitřní normotvorbě mezinárodních korporací, pracovním právem (vytvářeném podnikateli a jejich zaměstnanci), technických standardech a profesní samosprávě, při nestátní regulaci aktivit směřujících k ochraně životního prostředí a v mezinárodně platných sportovních pravidlech. Různorodost jednotlivých globálních práv je odrazem různosti globalizačních procesů v jednotlivých oborech občanské společnosti (Teubner 1997: 1–2).

Za třetí globální právo postrádá – opět ve srovnání s národním a mezinárodním právem – politické podbarvení. Namísto politické a institucionální podpory na globální úrovni se globální právo může opírat „pouze“ o globalizované společensko-ekonomické procesy. Teubner sám ale považuje tento stav za dočasný a předpokládá, že k politizaci globálního práva v budoucnu dojde, i když klíčovou roli nepřipisuje tradičním politickým institucím, ale různým procesům, díky nimž se právo přizpůsobuje vysoce specializovanému diskurzu (Teubner 1997: 2).

Teubner se přímo nevyjadřuje ke vztahu mezinárodního a globálního práva. Z uvedeného lze ale dovodit, že oba právní systémy vnímá jako na sobě nezávislé. Mezinárodní právo vychází z vůle suverénních států, globální právo vzniká neautoritativně, jako odraz probíhajících procesů. Základní konstrukce je tedy natolik odlišná, že nelze uvažovat o globálním právu jako další vývojové formě mezinárodního práva. Kromě toho klade globální právo, jehož existenci v zárodečné formě opakovaně potvrzuje, do protikladu k současně existujícímu mezinárodnímu právu, takže oba systémy mohou fungovat v reálném čase vedle sebe a musí tedy být odlišné.

Příkladem odlišného chápání výrazu globální právo je práce Franka J. Garcii (Garcia 2005). Autor v něm globální právo vnímá jako další stupeň mezinárodněprávního systému. Globalizace podle něj zasahuje samotnou podstatu dnešního mezinárodního práva – klíčovou roli státu. Vede k přezkoumávání pojmů jako hranice, suverenita, občanství (Garcia 2005: 3). Globální právo definuje jako právo globálního společenství, jehož nejdůležitějším úkolem je zajistit každému „základní globální balíček“ (global basic package). Jde o základní standard politických, sociálních a ekonomických práv, který zahrnuje v minimálním rozsahu: právo na bezpečnost, podporu, svobodu, možnost vyjádřit se (security, subsistence, liberty, voice). V současné

době nelze ale o globálním právu v tomto pojetí hovořit ze dvou důvodů: zaprvé chybí mechanismy, které by zajišťovaly globální přesun bohatství. Zadruhé postrádáme na globální úrovni efektivní politickou reprezentaci (Garcia 2005: 10, 11).

Principiálně podobný obsah jako Garcia přisuzuje výrazu globální právo i Pavel Šturma. Termín globální právo používá jako označení pro nový systém, vycházející z mezinárodního práva (veřejného), k jehož zformování dojde pod vlivem globalizace a jehož důležitým úkolem bude regulovat, potírat a kompenzovat negativní dopady globalizace (mezinárodní terorismus, nadnárodní organizovaný zločin, šíření nakažlivých chorob). V ideálním případě by podle něj mělo naplnit čtyři znaky (Šturma 2006: 899, 900):

1. ztělesňovat univerzální hodnoty,
2. být vytvářeno za účasti všech aktérů mezinárodních vztahů,
3. být aplikováno na všechny aktéry mezinárodních vztahů v celosvětovém měřítku,
4. být skutečně a účinně prováděno celosvětově (s globální účinností).

Smysluplnou existenci globálního práva Šturma spojuje s vládou práva (rule of law) v mezinárodním právu. Ta je podle něj podmíněna dosažením relativně rozvinutého stupně legalizace a judicializace mezinárodněprávního systému. Jinými slovy řečeno musí existovat pevná normativní úprava a určitý stupeň institucionálního zabezpečení její implementace. Na příkladu Světové obchodní organizace autor zkoumá splnění obou předpokladů a dokazuje, že v některých oblastech mezinárodní práva lze již dnes o vládě práva hovořit (Šturma 2006).

Se zajímavou představou budoucího mezinárodního práva přichází také Richard Falk (Falk 1998). Při svých úvahách o globalizaci se neodráží od její ekonomické formy, ale snaží se ji dovodit z pravidel globální občanské společnosti (podobně jako Garcia) a východiskem jeho prognózy je rozvoj lidských práv. Světový pořádek se podle jeho názoru nachází ve stavu mezi současným mezistátním právem na straně jedné a právem humanity (law of humanity) na straně druhé. Období mezistátního práva označuje jako moderní, éru práva humanity jako postmoderní. Právo humanity definuje jako právo tvořené lidmi pro lidi (Falk 1998: 34). Na několika ustanovení mezinárodních dokumentů (Všeobecné deklarace lidských práv, Úmluvy o zákazu šíření jaderných zbraní, Statutu Norimberského tribunálu a Charty OSN) dokazuje, že právo humanity je již dnes latentně zahrnuto v mezinárodním právu.³

³ Dnešní mezinárodní právo je podle něj ale přesto stále ve svém vestfálském (moderním) stádiu. I když tento klasický rámec již v mnohém nevyhovuje, je působení globalizace zatím příliš vágní a nejasné na to, aby mezinárodní právo bylo zformováno do post-vestfálské formy a tento pokrok neočekává ani v nejbližším desetiletí (Falk 2002).

Přestože zejména Teubnerovy úvahy o globálním právu vyvolaly u odborné veřejnosti několik reakcí,⁴ nelze v současné literatuře najít respektovanou a vystihující definici globálního práva. Přes hojné používání není obsah tohoto pojmu dosud ustálen, v předchozím textu bylo zmíněno nejméně pět možných výkladů. Můžeme očekávat, že s prohlubováním se studia globalizace se výraz globální právo bude v budoucnu objevovat čím dál častěji. Z popsaných cest k jeho obsahu má podle mého názoru nejvíce šancí na prosazení se americké akademické pojetí globálního práva a také „Garciovo“ a „Šturmovo“ pojetí. Výhodou obou přístupů je srozumitelnost a užívání zavedených právních pojmů a institutů. Tím je dána i přijatelnost pro novináře a politiky, kteří obsah výrazu globálního práva přenesou do obecného jazyka. Svou roli – ve prospěch akademického výkladu – sehraje určitě i velikost a síla hlasu akademické obce a tomu odpovídající četnost používání, která je jistě nesrovnatelně mohutnější než texty v odborných časopisech. Akademické pojetí globálního práva je ze všech tří zmíněných nejživější a proto můžeme očekávat, že právě ono bude východiskem pro další definování a zkoumání globálního práva. Samozřejmě můžeme také oprávněně očekávat, že oba zmíněné výklady se budou vyvíjet, a třeba i sblížovat.

2. Současné mezinárodní právo

I když tedy při současném stavu diskurzu nelze jasně říci, že působením globalizace se mezinárodní právo transformuje do globálního, je velmi podnětné se působením globalizace na mezinárodní právo zabývat. Globalizace představuje natolik intenzivní a komplexní vliv, že se na mezinárodním právu musí projevovat a vyvolávat v něm změny. Většina autorů považuje globalizaci za jeden z více faktorů, které mezinárodní právo posouvají dál od jeho klasického (mezistátního) pojetí. Jiní považují její vliv za natolik podstatný, že od ostatních faktorů odhlížíjí a globalizaci prohlašují za vůdčí princip a paradigma současného mezinárodního práva (Stern 2001: 247, Falk 1998: 24, Hettne 2002: 11).

Posoudit dopady globalizace na mezinárodní právo ovšem není jednoduché, zejména pro většinu autorů, kteří uznávají, že společně s globalizací na mezinárodní právo působí celá řada dalších faktorů. Některé z nich působení globalizace posilují, jiné je mohou brzdit, na mezinárodní právo ale působí společně. Jak už tomu ve společenských vědách bývá, neexistuje k trendům a vlivům působícím na mezinárodní právo jednotný postoj společný pro celou odbornou obec, množství názorů a pojetí se spíše početně blíží počtu autorů zúčastněných na diskuzi.

⁴ Např. Nelken (2007), Hertogh (2004) nebo Rothkamm (2007).

Jiří Malenovský v této souvislosti hovoří o univerzalizaci,⁵ regionalizaci, globalizaci, humanizaci, demokratizaci, posilování *voxu populi*, institucionalizaci mezinárodních vztahů a vytváření pravidel k prosazování kompetencí jednotlivých institucí (procesualizaci), stále intenzivnějšímu prolínání vnitrostátního a mezinárodního práva a jejich sladění (Malenovský 2002: 36–40). Martti Koskenniemi při svých úvahách o možném využití mezinárodního práva jako nástroje globálního řízení zmiňuje tři trendy, které „ohrožují“ klasické mezinárodní právo vycházející z vůle států: deformalizaci, fragmentaci a projevování nadvlády - vymanění se z platných pravidel (Koskenniemi 2004: 3–7). Při jiné příležitosti, když analyzuje několik novějších rozhodnutí mezinárodních a evropských soudních orgánů, Koskenniemi hovoří o konstitucionalismu, manažerském přístupu (managerialism) a étosu právní výchovy (Koskenniemi 2007). Pierre-Marie Dupuy poukazuje na posun v mezinárodním právu od roku 1945 a současný stav označuje jako pnutí mezi koexistencí, spoluprací a globalizací (Dupuy 1998). Rozpolceně ve víru dvou protichůdných tendencí vidí mezinárodní právo i Emmanuelle Jouannetová, podle níž po celou dobu existence na mezinárodní právo působí dvě opačné síly: univezalismus a imperialismus⁶ (Jouannet 2007) nebo Serge Sur, který zkoumá postavení a budoucnost státu při působení fragmentace a globalizace (Sur 1997).

Bez ohledu na pojmenování a přesné obsahové vymezení jednotlivých vlivů je zřejmé, že mezinárodní právo není rigidním uspořádáním. Působí na něj řada vnějších i vnitřních tlaků, největší pozornost z nich je v literatuře věnována univerzalizaci, fragmentaci a globalizaci. První dva zmíněné jevy jsou typické pro mezinárodněprávní systém (a proto se jimi zabývají především právníci), poslední dopadá na všechny aspekty mezinárodního života a otevírá tím prostor interdisciplinárnímu přístupu. Jejich působení oprávněně vyvolává diskuze o dopadech na současné mezinárodní právo a o jeho budoucnosti. Podobné úvahy nejsou ale ničím novým; mezinárodněprávní věda si otázku stavu a vývoje mezinárodněprávního systému klade nepřetržitě.

⁵ Hlavní rozdíl mezi globalizací a univerzalizací tkví v tom, že globalizace je hodnotově neutrální, kdežto univerzalizace představuje pohyb spojený s hodnotovým rámcem mezinárodního společenství (Malenovský 2002: 37). Odlehčeně řečeno slovy Wolfganga Friedmana, která mu vkládá do úst Pierre-Marie Dupuy: „... globalization is universalism minus a conscience“ (Dupuy 1998: 281). Podobně vidí hlavní rozdíl mezi globalizací a univerzalizací Emmanuelle Jouannetová: „Universalization here refers to legal values that are common to all, while globalization refers to certain phenomena that seem to somehow globalize themselves, to a dynamic inherent in cultural, economic, technological and legal development, freed from the constraints of the Cold War. Universalization thus seems to imply a desire and a choice, whereas globalization is simply the necessary result of the interplay of the powers that be, in which we find principally the values of economic and political liberalism and of the market economy“ (Jouannet 2007: 394, 395).

⁶ Nico Kirsch dokonce již přímo hovoří o „imperiálním mezinárodním právu“. Nazývá tak způsob, kterým mezinárodní právo „užívají“ hegemony: jak vytvářejí a prosazují mezinárodním právo, jak jsou schopni se vymanit z jeho působnosti, resp. omezit jeho dopady a jak mezinárodní pravidla domestikují (Kirsch 2004).

Mezinárodní právo se vyvíjí evolučně, nikoliv revolučně (Malenovský 2002: 33). Dosud jsou v jeho vývoji rozeznávány dva odlišné (navazující) systémy či uspořádání: starší tradiční právo a novější, tzv. současné právo. Předěl mezi nimi představuje dlouhé období od poloviny devatenáctého století cca do roku 1945. V té době došlo k podstatné proměně mezinárodního společenství a jeho institucí, což vedlo i ke změně mezinárodněprávního systému.

3. Mezinárodní právo v globální společnosti

Stejně tak se i dnes změny probíhající v mezinárodním společenství postupně promítají do mezinárodního práva. Globalizace vyzdvihuje význam nestátních aktérů a přetváří mezinárodní společenství států na globální společnost. Jejím pářeništěm je přitom globální tržní společnost, jejíž subjekty respektují byrokratickou regulaci, soukromé vlastnictví, civilní soudy a kompenzační mechanismy, sloužící na ochranu znevýhodněných (Garcia 2005: 7). Členové globální společnosti si zvykají na nestátní mezinárodní instituce a sítě, vyhledávají je, obrací se na ně se svými problémy, očekávají a získávají od nich pomoc.

Ruku v ruce se změnou sociálního prostředí musí nutně přijít změna regulačních mechanismů a pravidel. V médiích i odborné literatuře se často objevuje kritika stávajícího mezinárodněprávního systému: demokratický deficit, nedostatek distribuční spravedlnosti, nedostatek práva na bezpečnost. Podle Garcii v těchto případech nejde o problémy modelu společenství států, ale o jeho meze (Garcia 2005: 1–4). V rámci existujícího systému mezinárodního práva nemá smysl hledat jejich řešení, to leží za jeho hranicemi.⁷

Na tom, že globalizace vede v první řadě k zvážení, ne-li přehodnocení klíčové role států v mezinárodním právu, se shodnou všichni badatelé. Státy byly středem klasického mezinárodního práva: to mohlo být obsaženo pouze v oficiálních aktech států a bylo výlučným projevem jejich suverenity (Berman 2005: 487). I když označovat mezinárodní právo jako mezistátní je dnes už nepřesné, protože vedle států existují i další subjekty mezinárodního práva, je role států na tvorbě mezinárodních norem zcela zásadní. Hlavními prameny mezinárodního práva jsou mezinárodní smlouvy a mezinárodní obyčej. Mezinárodní smlouvy sice mohou připravovat a navrhovat mezinárodní organizace a během přípravného procesu dokonce mohou své názory na úpravu prosazovat nevládní organizace, rozhodnutí o podpisu a ratifikaci jsou ale vyhrazena státu a na jeho úvaze tedy záleží, zda sebelepší text bude vůbec někdy

⁷ Paul Berman konkretizuje, že pro pochopení globalizace musí právníci překročit čtyři hranice klasického mezinárodního práva. Musí si uvědomit, že právo může existovat: 1) mimo vládní struktury; 2) mimo státní hranice; 3) mimo černobílé dělení záležitostí na soukromé a veřejné; 4) mimo suverenitu (Berman 2005).

aplikován. Podobně mezinárodní obyčej vznikají na základě souhlasu států, byť ne výslovného (jako v případě mezinárodních smluv), ale tacitního. Přesto je i v tomto případě role států nenahraditelná, a jak bylo ukázáno výše na případu extraterritoriální působnosti amerických předpisů, obyčejové pravidlo se nemůže zformovat proti vůli států.

Ve víru globalizace ale na mezinárodní scénu vstupují, nebo se na ní více prosazují i další aktéři se svými pravidly: mezinárodní organizace, nevládní organizace (NGOs), nadnárodní společnosti i jednotlivci (Mégret 2008: 6, Trávníčková 2005). Jejich společné působení oslabuje stát, který si sice zachovává svou exkluzivitu, sám ale musí bedlivě sledovat a v některých případech i respektovat chování a rozhodování ostatních aktérů. Setkat se můžeme i s pojetím, které prezentuje oslabení suverenity státu jako definiční znak globalizace.⁸ Při takových soudech je ale potřeba opatrnosti, neboť suverenity je rozdílně chápána právníky a politiky a kromě toho sama prochází vývojem (Scheu 2004).

Kromě toho musíme přiznat, že stát vykonává na mezinárodní úrovni řadu funkcí, při kterých je nezastupitelný. Brigitte Sternová vyjmenovává čtyři role, které nelze přenést na globální společenství: 1) rozhodování mezi trhem a společností; 2) záruka neobchodních hodnot; 3) orgán solidarity; 4) zrcadlo identity (Stern 2001: 267). Můžeme tedy říci, že globalizace mění mezinárodní společenství a tím i význam státu, jeho role pořád ale zůstává klíčová.

Nelze si představovat, že mezinárodní právo, v mnohém vycházející z vestfálského, v jiném z poválečného uspořádání světa, bude ideálně fungovat v mezinárodním společenství, které je díky globalizaci obohaceno o globální znalosti, ale i globální rizika, ve kterém jsou lidé schopni sdílet tradice a postupy v dříve nepředstavitelném rozsahu. Ve skutečnosti není podstatné, jaký název použijeme pro nový systém mezinárodního práva. Rozhodně je ale jasné, že mezinárodní právo se mění a teprve až bude proces jeho transformace ukončen, budeme moci nový a stávající systém porovnat a analyzovat, jakým způsobem a jakou intenzitou se na změně podílely působící faktory, včetně globalizace.

I když dopady globalizace můžeme zatím jen odhadovat, a těžko si lze představit, že se někdy podaří vyvinout exaktní metoda pro jejich hodnocení, najdeme v odborné literatuře již nyní mnoho studií, analýz a vizí na toto téma. Z velké části mají retrospektivní povahu – popisují a zkoumají dosavadní působení globalizace. Menší díl jich směřuje do budoucnosti, snaží se na základě

⁸ Björn Hettne definuje globalizaci „... as a structural transformation of the international system away from traditional sovereignty, creating an urgent need for new forms of governance, because of a ‘governance gap’ or a ‘governance dilemma’. The greatest challenges to these new forms of governance are violent conflict and poverty, two negative phenomena which are related through complex and still little understood causal chains“ (Hettne 2002: 6).

dosavadního vývoje předvídat nebo odhadnout, jak bude globalizace na mezinárodní právo působit v následujících letech. Rozdělit na dvě skupiny je můžeme i s ohledem na jejich obecnost nebo konkrétnost. Globalizace logicky přitahuje hodně pozornosti v oblastech, které souvisí s ekonomikou a kde je její působení dlouhodobé⁹ a zřetelné, jako jsou ekonomické právní vztahy, ochrana životního prostředí, mezinárodní přeprava. Teoretičtější zaměření mezinárodní právníci se naopak snaží hodnotit a předvídat dopady globalizace s co největší mírou obecnosti, nezkušují její dopady na jednotlivá odvětví a instituty mezinárodního práva, ale na celý systém mezinárodního práva a na prvky, z kterých tento systém sestává. Běžná je v odborné literatuře samozřejmě i kombinace historického a budoucího pohledu, stejně tak konkrétního a obecného. Sami právníci si uvědomují, nakolik různorodé a komplexní a široce objímající jsou projevy globalizace, proto se často objevují volání po interdisciplinárním přístupu. Směřují přitom nejen k teoretikům mezinárodních vztahů,¹⁰ ale i k sociologům a badatelům v oblasti kulturních studií (Berman 2005: 486).

Globalizace působí na subjekty mezinárodního práva a vytváří prostor pro regulaci nových otázek (Mégret 2008: 5–8, Trávníčková 2005). Nutí právníky a politology uvažovat o svém vlivu na suverenitu, mění způsob vytváření mezinárodněprávních norem a přináší nové formy práva. Vliv globalizace na různé aspekty mezinárodního života má různou intenzitu a dobu trvání. Regulace tyto vlivy v jednotlivých odvětvích reflektuje, tím ale přejímá vzniklé rozdíly a my se můžeme setkat s různými regulačními a donucovacími mechanismy v jednotlivých oborech. Nabízí se tvrzení, že globalizace vytváří vícerychlostní mezinárodní právo; v této chvíli jej ale musíme odmítnout jako předčasné.

4. Jak lze globalizaci regulovat?

Dosud jsme na globalizaci nahlíželi jako na vliv, který působí na mezinárodní právo a mění ho. Vztah mezi mezinárodním právem a globalizací lze ale vidět i z druhé strany: může mezinárodní právo působit na globalizaci? Vedle zkoumání dopadů tak globalizace staví před mezinárodní právníky ještě druhou výzvu: lze

⁹ Pokud jde o mezinárodní právo, autoři se různí v tom, od kdy na něj globalizace působí. Např. Frédéric Mégret vidí zárodky působení globalizace již v sedmáctém století, druhou vlnu spojuje s obdobím koloniálního imperialismu v 19. století a hlavní nástup globalizace pak klade do 20. století s tím, že současná vlna globalizace byla odstartována ukončením Studené války (Mégret 2008: 2). Brigitte Sternová klade začátek globalizace do roku 1858 – položení prvního mezikontinentálního podmořského kabelu (Stern 2001: 247). Většina mezinárodních právníků klade začátek vztahu globalizace – mezinárodní právo do období devadesátých let s tím, že působení globalizace v ekonomické oblasti začalo dříve.

¹⁰ Např. Hettne (2002) naznačuje roli mezinárodního práva v těchto představitelných modelech budoucího světového pořádku: 1) liberální globalizace; 2) asertivní multilateralismus; 3) militantní plurilateralismus; 4) globální demokracie neboli globální kosmopolitismus.

mezinárodním právem globalizaci regulovat?¹¹ Přesněji řečeno: jakým způsobem lze regulovat negativní dopady globalizace? Lze pro to využít současné mezinárodní právo, nebo je pro to vhodnější jiný právní systém? Při dnešní různorodosti zdrojů a forem národní i mezinárodní regulace si můžeme představit tři možná řešení: unilaterální, multilaterální soukromou a multilaterální mezistátní regulaci (Stern 2001: 255–266; Šturma 2006: 896–900).

4.1 Unilaterální regulace

Myšlenka, že lze rozšířit působnost předpisů vydaných jediným státem nad rámec jeho státního území, je obvykle spojována s americkým právním a politickým prostředím. Příklady tohoto přístupu pak logicky najdeme mezi platnými předpisy USA. V roce 1996 přijal Kongres dva sporné předpisy – Zákon o kubánské svobodě a demokratické solidaritě (tzv. Helms-Burtonův nebo LIBERTAD) a Zákon o sankcích proti Iránu a Libyi (tzv. D'Amatův). V obou případech se jedná o nařízení sankčního režimu vůči jmenované zemi, v prvním byl formulován zákaz podílet se na transakcích s majetkem, zabaveným americkým příslušníkům na Kubě, vůči Iránu a Libyi pak byly zakázány investice do ropného průmyslu v obou zemích. Každý, kdo některý ze zákazů poruší, za to může být postížen, bez ohledu na to, jaká bude jeho příslušnost; uvedené americké předpisy si tedy osobují celosvětovou a současně extrateritoriální působnost.

To je ale v rozporu s platným mezinárodním právem, které váže jurisdikci státu na některý z uznávaných principů:

1. princip teritoriality (právo platí na státním území);
2. princip personální (stát podrobuje svým předpisům své státní příslušníky bez ohledu na to, kde se nacházejí);
3. princip ochrany (národní právo může působit exteritoriálně, pokud je nutné k ochraně jeho existence a bezpečnosti);
4. princip univerzality (stát může své trestní jurisdikci podrobit všechny osoby, bez ohledu na to, kde se nacházejí, pokud jde o pachatele zločinů podle mezinárodního práva, např. genocidy, teroru, zločinů proti lidskosti).

V případě Helms-Burtonova i D'Amatova zákona nebyl žádný z uvedených principů naplněn, proto je lze jednoznačně označit za protiprávní. Přesto je můžeme současně označit za účinné. Jednak mohou být bez právních problémů (s odkazem na princip teritoriality a personalit) uplatňovány na území USA a na americké občany, jednak mohou odradit – a skutečně odradily – zahraniční

¹¹ Frédéric Mégret charakterizuje globalizaci jednak jako příslib, jednak jako výzvu pro mezinárodní právo. Príslib vidí v tom, že globalizace otevírá řadu témat, která se mohou stát předmětem mezinárodněprávní regulace. Výzva podle něj záleží v tom, že globalizace není jev, který by čekal na svou regulaci, ale aktivně působí na subjekty, předmět i podstatu mezinárodního práva (Mégret 2008: 5).

zájemce o investice v sankcionovaných státech (Stern 2001: 259). Rozhodně ale nelze předpokládat, že by americká praxe mohla být základem budoucího obyčejového pravidla, které by aplikaci extrateritoriálních norem legalizovalo. Z chování ostatních států, z nichž mnohé jasně konstatovaly protiprávnost amerického postupu a některé dokonce přijaly blokační zákony, je zřejmé, že mezinárodní společenství tuto praxi neakceptuje a v žádném případě ji nepovažuje za právně závaznou (Stern 2001: 255–261, Šturma 2006: 897, 898).

4.2 Multilaterální soukromá regulace

Ještě před sto lety mělo mezinárodní společenství čistě mezistátní charakter, tehdejší mezinárodní organizace (administrativní unie) státům pouze sekundovaly ve vybraných technických otázkách. Na dnešním globálním životě se ale kromě států a mezivládních organizací podílejí i nevládní organizace a mnohonárodní společnosti. I když nejsou subjekty mezinárodního práva, svým způsobem se na tvorbě mezinárodních norem podílejí.

Nevládní organizace se nesnaží vytvořit vlastní nový systém pravidel, ale o to usilovněji se zapojují do tvorby mezinárodních smluv. Jednak spolupracují s mezinárodními organizacemi, které smlouvy iniciují a připravují, jednak prostřednictvím politického lobbyingu a veřejného mínění motivují státy především k podpisům a ratifikacím mezinárodních smluv, na jejichž obsahu mají zájem nebo je považují za prospěšný.

Jinou cestou se vydávají nadnárodní společnosti a soukromé (nestátní) subjekty, které vytvářejí vlastní pravidla. Příkladem tohoto přístupu je *lex mercatoria* a po jeho vzoru vytvářená autonomní pravidla v dalších oblastech, např. stavebnictví (*lex constructionis*), námořní přepravě (*lex maritima*), těžbě a prodeji ropy (*lex petrolea*), elektronické obchodování (*lex electronica*), ale i při regulaci mezinárodního sportu (*lex sportiva*) a nejnověji také při provozování internetu (*lex internautica*). I přes rozšířené užívání těchto pravidel nelze spoléhat, že právě tímto způsobem budou regulována rizika a negativní dopady globalizace. Všechna uvedená *leges* totiž vznikají mimo stát, uplatňují se na základě dobrovolnosti a nejsou tedy zaštitěna jeho svrchovanou výkonnou a soudní mocí¹² (Stern 2001: 261–263, Šturma 2006: 896).

¹² Samotné označení *lex* nebo právo (ve spojení světové právo mezinárodního obchodu) bývá předmětem zpochybnování, nebo alespoň bližšího vysvětlení. Zdeněk Kučera (Kučera 2004: 217, 218) odmítá pojetí *lex mercatoria* jako autonomního právního souboru, třetího právního systému, nezávislého na jednotlivých národních úpravách i mezinárodním právu veřejném a uvádí: „Právní normy mohou být vytvářeny jen státy, ať vlastními právními předpisy nebo mezinárodními smlouvami, popř. v činnosti mezinárodních organizací.“ Úprava vyplývající z uvedených prostředků se stane pro účastníky závaznou jen tím, že ji učiní při zakládání konkrétního právního poměru součástí své smlouvy, která se však musí opírat o určitý právní řád.

4.3 Multilaterální mezistátní regulace

V situaci, kdy se exteritorialita i autonomní právo jeví jako nevhodné pro regulaci globalizace, lze jistě za nadějně označit procesy, které probíhají v mezinárodním právu a jejichž výsledkem je dílčí právní úprava působení a některých negativních důsledků globalizace. V první řadě zmíníme vytváření vládních sítí na multilaterální (např. Basilejský výbor pro bankovní dohled, Mezinárodní organizace komisí pro cenné papíry, Mezinárodní asociace orgánů dohledu v pojišťovnictví), bilaterální i neformální úrovni (Slaughter 2001). Jejich fungování nevyžaduje nové právní nástroje, jsou schopny využívat mezinárodní smlouvy ve standardní podobě. Přitom jsou velmi specializované a vysoce odborné, takže problémy globalizace ve svém oboru dovedou velmi dobře postihnout.

Za druhé může být mezinárodní právo v regulaci globalizace úspěšné díky novým institucionálním strukturám. Jejich příkladem na regionální úrovni je Evropská unie a evropské právo (zaštitěno Evropským soudním dvorem) jako regionální právní řád (Stern 2001: 264, 265). Příkladem takové instituce v celosvětovém měřítku pak je Světová obchodní organizace (podrobněji Šturma 2006, Stern 2001: 265, 266).

V souvislosti s dopady globalizace na mezinárodní právo bylo uvedeno, že i přes úvahy o erozi suverenity, přes rozvoj jiných aktérů a posilování jejich role zůstává místo státu nezastupitelné a nenahraditelné. Totéž platí při pohledu na vztah mezinárodního práva a globalizace z druhé strany. Hledáme-li vhodný nástroj pro regulování dopadů globalizace, musíme vyloučit extraterritoriálně působící vnitrostátní právo i autonomní – soukromé – právo. Pouze mezinárodní smlouvy, uzavírané státy, jsou možným nástrojem takové regulace.

Závěr

Slovo globalizace je denně skloňováno ve všech pádech. Kde co může být globální a proto je logické, že se stále častěji používá i výraz globální právo. Jeho obsah ale není jednoznačně dán, záleží na kontextu a autorovi. Pro žurnalisty a média je výraz globální synonymem světového a mezinárodního. V americkém vysokoškolském prostředí se o globálním právu hovoří, když je potřeba zdůraznit celosvětový a univerzální přístup k právu, které zahrnuje úpravu veřejnoprávní i soukromoprávní. A ani odborná literatura neposkytuje jasné vysvětlení. Globální právo představuje jako nový celosvětový pluralitní systém, vznikající nezávisle na vůli států (Teubner), jako další stadium mezinárodního práva, jehož středobodem bude člověk (Garcia, Falk), nebo jako další stadium mezinárodního práva, které bude schopno regulovat negativní dopady globalizace (Šturma). Teprve další vývoj mezinárodního práva a diskurzu o něm ukáže, která z naznačených charakteristik se prosadí.

Hlavním vlivem, který na formování globálního práva působí, je globalizace. Nejde o jedinou sílu, která budoucí mezinárodní právo formuje. Ani v tomto směru neexistuje v nauce jednotný pohled na faktory a trendy, které mezinárodní právo odpoutávají od klíčové role státu a přizpůsobují potřebám globální společnosti. Můžeme se setkat s výrazy jako univerzalismus, imperialismus, fragmentace, deformalizace, konstitucionalizace a mnoha dalšími. Jejich jednotlivý význam a váhu nemá smysl hodnotit. Jednak se autoři mohou v jejich výkladu lišit, jednak panuje shoda o tom, že vůdčím principem je globalizace.

V roce 1997 napsal Philips Alston článek, ve kterém označoval mezinárodní právníky za krátkozraké, protože se dostatečně nevěnují zkoumání dopadů globalizace na mezinárodní právo (Alston 1997). Vzedmula se vlna reakcí, které poukazovaly na již dosažený stav bádání a mnoho dalšího o vztahu mezinárodního práva a globalizace bylo od té doby napsáno. S trochou nadsázky by ale Alston s podobným textem mohl uspět i dnes; jen by v něm musel napadat místo nedostatku pozornosti její metodologickou neukotvenost.

Napříč odbornou veřejností panuje shoda, že hlavním dopadem globalizace je vyzvižení role nestátních aktérů a s tím související oslabení státu. I když jde o oslabení relativní a stát zůstává i nadále hlavním tvůrcem i vykonavatelem mezinárodních norem, nutně vede k úvahám o budoucnosti suverenity. Shoda je i v tom, že pod vlivem globalizace prochází mezinárodní právo zásadní proměnou, a nejspíše se před námi začínají rýsovat kontury jeho dalšího vývojového stadia. Pokud jde o jeho přesnější rysy, jsme opět obklopeni nepřehledným množstvím zajímavých a odlišných názorů.

Na globalizaci se ale můžeme dívat nejen jako na skutečnost, která mezinárodní právo ovlivňuje, ale také jako na objekt mezinárodněprávní regulace, alespoň pokud jde o vybrané aspekty. V úvahu přicházejí tři metody regulace: vnitrostátním právem s extraterritoriálními účinky, autonomními normativními soubory, vznikajícími nezávisle na státu (např. *lex mercatoria*) a standardní mezinárodněprávní formou – mezinárodními smlouvami. Prvé dvě varianty musíme odmítnout, první pro její protiprávnost, druhou pro nedostatečnost. Mnohostranná úprava se ale ukazuje nejen jako možná, ale – na příkladu evropského a s mezinárodního ekonomického práva – jako použitelná.

Seznam literatury

ALSTON, P. (1997): The Myopia of the Handmaidens: International Lawyers and Globalization. *European Journal of International Law*. 8:3, s. 435–448.

BERMAN, P. S. (2005): From International Law to Law and Globalization. *Columbia Journal of Transnational Law*. Vol. 43, s. 485 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <<http://ssrn.com/abstract=700668>>.

DUPUY, P. M. (1998): International Law: Torn between Coexistence, Cooperation and Globalization General Conclusions. *European Journal of International Law*. 9:2, s. 278–286.

FALK, R. (1998): *Law in an Emerging Global Village. A Post-Westphalian Perspective*. Ardsley – New York: Transnational Publishers.

FALK, R. (2002): The Post-Westphalia Enigma. In HETTNE, B. – ODÉN, B. (eds.): *Global Governance in the 21st Century: Alternative Perspectives on World Order*. Edita Norstedts Tryckeri AB 2002 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <http://www.egdi.gov.se/pdf/study/study2002_2.pdf>.

GARCIA, F. J. (2005): Globalization and the Theory of International Law. *Boston College Law School Research Paper No. 75* [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <<http://ssrn.com/abstract=742726>>.

HERTOGH, M. (2004): *Living Law and Legal Consciousness: Lessons from the Bukovina*. Paper presented at the annual meeting of the The Law and Society Association. Chicago, Illinois [cit. 2008-09-30]. Dostupné z: <http://www.allacademic.com/meta/p117008_index.html>.

HETTNE, B. (2002): In Search of World Order. In: HETTNE, B. – ODÉN, B. (eds.): *Global Governance in the 21st Century: Alternative Perspectives on World Order*. Edita Norstedts Tryckeri AB 2002 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <http://www.egdi.gov.se/pdf/study/study2002_2.pdf>.

JOUANNETT, S. (2007): Universalism and Imperialism. *European Journal of International Law*. 18:3, s. 379–407.

KOSKENNIEMI, M. (2004): *Global Governance and Public International Law*. Paper presented in Kritische Justiz, Frankfurt, 9 February 2004 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <<http://www.helsinki.fi/eci/Publications/MFrankfurt.pdf>>.

KOSKENNIEMI, M. (2007): International Law: Constitutionalism, Managerialism and the Ethos of Legal Education. *European Journal of Legal Studies*. 2007:1 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <<http://www.ejls.eu/1/3UK.pdf>>.

KRISCH, N. (2004): *Imperial International Law*. Global Law Working Paper 01/04 [cit. 2008-09-30]. Dostupné z: <<http://www.nyulawglobal.org/workingpapers/detail/documents/KrischFinal0904.pdf>>.

KUČERA, Z. (2004): *Mezinárodní právo soukromé*. Brno: Doplněk.

MALENOVSKÝ, J. (2002): *Mezinárodní právo veřejné. Obecná část*. 3. vydání. Brno: Masarykova univerzita, Doplněk.

MÉGRET, F. (2008): Globalization and International Law. In: *Max Planck Encyclopedia of International Law*. Oxford University Press, 2009 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <<http://ssrn.com/abstract=1200782>>.

MITCHEL, J. B. (2007): Using Global Law to Teach Domestic Advocacy. *Journal of Practical and Clinical Law*. 9:2 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <<http://ssrn.com/abstract=964326>>.

NELKEN, D. (2007): An e-mail from Global Bukovina. *International Journal of Law in Context*. 3:189-202, Cambridge University Press.

ROTHKAMM, J. (2007): *Global Law as Universal Law: Gunther Teubner's Definition Revisited*. Paper presented at the annual meeting of the The Law and Society Association, Berlin [cit. 2008-09-30]. Dostupné z: <http://www.allacademic.com/meta/p177662_index.html>.

SCHEU, H. CH. (2004): Suverenita států v mezinárodním právu. *Mezinárodní politika*. 2004:2, s. 4–5.

SLAUGHTER, A. M. (2001): Governing the Global Economy through Government Networks. In: BYERS, M. (ed.): *The Role of Law in International Politics, Essays in International Relations and International Law*. New York: Oxford University Press Inc.

STERN, B. (2001): How to Regulate Globalization? In: BYERS, M. (ed.): *The Role of Law in International Politics, Essays in International Relations and International Law*. New York: Oxford University Press Inc.

SUR, S. (1997): The State between Fragmentation and Globalization. *European Journal of International Law*. 8:3, s. 421–434.

ŠTURMA, P. (2006): Globalizace a vláda práva (rule of law) v mezinárodním právu. Příklad práva WTO. *Právník*. 145:8, s. 893–908.

TEUBNER, G. (1997): *Global Bukowina: Legal Pluralism in the World Society*. In.: TEUBNER, G. (ed.): *Global Law Without A State*. Brookfield Darmouth [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <<http://ssrn.com/abstract=896478>>.

TRÁVNÍČKOVÁ, Z. (2005): Globalizace, mezinárodní právo a role OSN. In: *OSN v měnícím se světě*. Sborník příspěvků ze studentské soutěže. Praha: České sdružení pro Spojené národy.

ZUMBANSEN, P. (2008): *Transnational Law*. CLPE Research Paper No. 09/2008 [cit. 2009-03-25]. Dostupné z: <<http://ssrn.com/abstract=1105576>>.

University of Economics, Prague
Faculty of International Relations
Náměstí Winstona Churchilla 4
130 67 Prague 3
<http://vz.fmv.vse.cz/>

Vydavatel: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica

Tisk: Vysoká škola ekonomická v Praze
Nakladatelství Oeconomica

Tato publikace neprošla redakční ani jazykovou úpravou

ISSN 1802-6591